

**לעילוי נשמה
הרב הפ"ץ בן אסתר זצ"ל**

פרשת משפטים – ראש חודש אדר א'
חידושי תורה ושאלות על **פרשת השבוע** וענייני דיומא מ - **א'** ועד **ת'** מהפרשים מדרשים וכד'
התשובות מסודרות לפי סדר א-ב

בפרשה 118 פסוקים = אזניים, הודו לי-הנה פי טוב, כהן גדול
אוזן ששמעה על הר סיני **פי לי בני ישראל עבדים** (ויקרא כה נח), והלך וקנה אדון לעצמו, תרצע.
בפרשת משפטים 53 מצוות, מתוכן 23 מצוות עשה ו-30 מצוות לא תעשה. (ספר החינוך)

ראש חודש שחל להיות בשבת – מצוה להרבות בסעודת ראש חודש (או"ח תי"ט) משנה ברורה – כתבו האחרונים דהמדקדקים נוהגים כשחל ר"ח בחול עושים מאכל אחד יותר מבכל הימים לכבוד ר"ח וכשחל בשבת עושים מאכל אחד יותר ממה שנוהגים בכל השבתות כדי שיהיה ניכר כבוד של ר"ח. כתב הבאר היטב - כתב הרא"ש בשם הירושלמי שאם חל ר"ח בשבת יש לעשות סעודת ר"ח באחד בשבת. דבשבת אין ניכר שעושה משום ר"ח. וכתב הבי"ח ולא נהגו כן. וכתב המ"א וני"ל דיש למשוך סעודה שלישית עד הלילה ואז יוצא ידי חובת ר"ח ג"כ. כתב ערוך השולחן - ומכל מקום המהדרים מוסיפין איזה מאכל בראש חודש, וכן בשבת ראש חודש מוסיפין תבשיל לכבוד ראש חודש. כתב הט"ז - ומבואר בפסיקתא שמביא הטור דגם בסעודות של ר"ח נאמר אם מוסיף מוסיפין לו מן השמים וכן אם פחת פוחתין לו.

משנכנס אדר מרבין בשמחה - אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב: כשם שמשנכנס אב ממעטין בשמחה — כך משנכנס אדר מרבין בשמחה. פרש"י - ימי נסים היו לישראל פורים ופסח. על פי דברי רש"י מסיק רבי אליהו שפירא מפראג שהריבוי בשמחה צריך להתמשך גם בחודש ניסן, שהרי בחודש זה נעשו נסי יציאת מצרים, ומשום כך ציין רש"י בפירושו גם את פסח.

אמר רב פפאי: הלכך בר ישראל דאית ליה דינא בהדי נכרי, לישתמיט מיניה בצבא — דריע מזליה, ולימצי נפשיה בצבא — דכריא מזליה. (תענית כט.)
אע"ג שאמרו אין מזל לישראל, מ"מ מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חובה. (חידושי אגדות) **א"נ** אע"פ שאין מזל לישראל, ה"מ בשאר ימים אבל בשני חדשים אלו יש מזל שכן נגזר עלינו מן השמים. ואפשר עוד דמזל לאו דווקא אלא על הגזרה קרי מזל בלשון בני אדם. (ריטב"א)

דנו הפוסקים, בשנה מעוברת מהו להרבות בשמחה באדר א' או דהאי דינא דמשנכנס אדר וכו' קאי רק אדר שני דווקא. ובמשנה במגילה (ו): "אין בין אדר ראשון לאדר שני וכו', משמע, הא לענין מרבין בשמחה שווים. והנה נחלקו בפוסקים (או"ח סי"ד תרצ"ז) לענין אם להרבות שמחה בי"ד אדר א', ולאילו הסוברים שגם בי"ד אדר א' יש שמחה משום שנחשב שבו נעשה הנס, וכמדויק מהמשנה הנ"ל, הוא הדין לענין משנכנס אדר א' שמרבין בשמחה, ולאילו הסוברים שאין מצוה בי"ד אדר א' אין מצוה גם משנכנס אדר, וכיון שהרמ"א פסק שמצוה להרבות בי"ד אדר א', א"כ לכתחילה יש משנכנס אדר אדר מרבין בשמחה, גם באדר א'. (דרך שיחה - סו"פ מקץ) ובשו"ת חת"ס (הו"מ סימן כ) מבואר בחתימת התשובה 'יום ג' א' דר"ח אדר ראשון שמרבין בו בשמחה'. וכתב ה"שפת אמת" (ליקוטים לר"ח) שאדר ראשון גם כן מזלו דגים ולכן יש להוסיף בשמחה גם באדר ראשון. והטעם שמרבין בשמחה בחודש אדר - לפי שבהודש זה היו מתנדבים עם ישראל לתת את מחצית השקל למשכן, כפי ששינונו 'באחד באדר משמיעים על השקלים'. נתינה זו הייתה מלווה בשמחה גדולה בעולם, וכיון שקבלו עליהם בשמחה נדבת הלשכה, עדיין השמחה נמצא באדר. (שפת אמת) **דגים** ר"ת י"ג מכילן דרחמי שהם י"ג מידות של רחמים. **דגים** גימטריא **א-ל-י-הוה** (57) שזה חסד ורחמים, לרמוז שהחודש מושפע ברחמים. **דגים** בגמטריא ז"ן. בפרק כ"ג בתהילים - **מזמור לדוד ה' רעי לא אֶחָסֵר** יש ז"ן תיבות והוא מסוגל לפרנסה, **אדר** ר"ת רעוא דרעוין. בחודש אדר הדגים שבנהרות פרים ורבים. מזל דגים הוא מזל של ברכה, שאין עין הרע שולטת בהם (ברכות נ"ה:), ואין הקללה שורה בהם, ואפילו במי המבול לא מתו, כיוון שלא השחיתו דרכם. (קדושי י"ג. ורש"י

בראשית ז' כ"ב). גם מזלם של ישראל עלה בחודש זה, לפי שישראל נמשלו לדגים, מה דגים מקום חיותם במים, אף ישראל מקור חיותם בתורה שנמשלה למים. כמו"כ תורתם של ישראל עלתה בחודש זה פעמיים: בלידתו ופטירתו של משה רבינו ע"ה ובקבלת התורה בשנית ברצון בימי מרדכי ואסתר. עיקר תקפו והצלחתו של חודש זה הוא נמסר לבניה של רחל: אפרים ומנשה היו בניו של יוסף, כנגדם חודש אדר א' ואדר ב'. הם נתברכו בברכת יעקב ויזגו לרב בקרב הארץ, ובנימין בנה השני של רחל. שלשתם היו בדגל אחד. הצלת ישראל בימי הפורים היתה ע"י מרדכי שהוא משבט בנימין. (ספר התודעה)

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. (שמות כא א) פרש"י - כשולחן ערוך ומוכן לאכול לפני האדם.

ואלה ר"ת וחייב אדם לחקור הדין. **המשפטים**. ר"ת הדין מצווה שיעשה פשרה טרם יעשה משפט. **אשר**. ר"ת אם שניהם רוצין. **תשים**. ר"ת תשמע שניהם יחד מדברים. **לפניהם**. ר"ת לא פני נדיב יהדר התנכר מהם. (בעה"ט)

שואל ר' יואל טייטלבוים זצ"ל, למה השו"ע מתחיל באו"ח, ורק החלק האחרון הוא חושן משפט. שהרי התורה הקדימה ופתחה בדיני ממונות אח"כ דיני איסור והיתר, אח"כ שאר מצוות עשה כגון שבת ומועדים. ואילו בשו"ע הסדר הוא הפוך, או"ח - מצוות עשה, יו"ד - דיני איסור והיתר, חו"מ - דיני ממונות. ומתוך שאם היה מתחיל בחושן משפט, ששם מעיקר הדין צריך לעשות פשרה, היינו מבינים שכל חלקי השו"ע זה לחתור לפשרה, והאמת היא שבכל חלקי השו"ע אין פשרות, רק צריך לקיימם, ורק מה שנוגע לדיני ממונות שבחושן משפט שם צריך לחתור לפשר בין הצדדים.

הגימטריא של שמות כל חלקי הטור - ארח חיים, יורה דעה, אבן העזר חושן משפט, עולה בסה"כ אלף שבע מאות וחמש, שזה גם מנין הסימנים שישנם בשו"ע. באו"ח יש שש מאות תשעים ושבע סימנים, ביורה דעה ארבע מאות ושלוש סימנים, באבן העזר מאה שבעים ושמונה ובחושן משפט ארבע מאות עשרים ושבע, סה"כ אלף שבע מאות וחמש. (אוצר הידיעות)

ואלה ר"ת ליהודים היתה אורה ושמחה - על ידי תשובה מאהבה שעושים בשמחה, מוסיף על הראשונים, שאפילו זדונותיו נהפכים לזכויות. (אמרי חיים)

איזהו עשיר השמח בחלקו (אבות ד א) - **עין שן יד רגל ר"ת עשיר**, רומז למה שכתוב אין עושר כבריאות, ומי שבריא בד' איברים אלו הוא עשיר (רבינו אפרים, מנחה בלילה) ואם ניטלו מהאדם הרי הוא חשוב כמת (רבינו יואל)

וַיִּבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הָעָנָן וַיַּעֲלֵם אֵל הַקֹּהֵן וַיְהִי מֹשֶׁה בְּהָר אֲרָבָעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה. (שמות כד יח) כנגד יצירת הולד, והתורה מטרתה כמקווה מ' סאה, מ' פעמים מופיע בחומש ארון, מ' סאין הינם תתק"ס לוגין, מ' יום הם תתק"ס שעות, בן מ' לבינה, ברוך המקום שנתן תורה לעמו ישראל יש בו ארבעים תיבות. (רבינו אפרים) כתב הרוקח – בברכות התורה לפני ולאחריה ביחד, ישנם ארבעים תיבות, כנגד ארבעים יום שהיה משה ברקיע וקיבל את התורה. כתב הראב"ע (לא יח) – הוצרך משה להיות בהר ארבעים יום וארבעים לילה מפני ששורש כל המצוות הוא עד שיאהב את השם בכל נפשו וידבק בו, וזה לא היה שלם אם לא יכיר מעשה השם בעליונים ובשפלים וידע דרכיו, וכדברי ירמיה (ט כג) **כִּי אִם בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל הַשָּׁפֵל וַיִּדַע אוֹתִי וְאִז יִתְבַּר לוֹ כִּי אֲנִי יְ-הוָה עֹשֶׂה תִּסְדּ מַשְׁפָּט וַיִּצְדָּקָה בְּאָרְצוֹ.** ולא יוכל לדעת השם אם לא ידע נפשו ונשמתו וגופו, כי כל מי שלא ידע מהות נפשו, חכמת מה לו. והאברבנאל כתב – הוצרך משה להיות ארבעים יום וארבעים לילה מחמת מדרגתו האנושית של המשיג, שכיון שהוצרך משה להשיג השגה רוחנית, וזה נעשה רק על ידי שגם מציאותו נעשתה לרוחנית, לכן הוצרך לארבעים יום כדי להחליף את מזגו ותכונתו שיעשה אף הוא רוחני. ועוד הוצרך לכך מחמת עומק המושג שהיה זמן רב בהר כדי להשיג את כל החכמה שקיבל.

שאלות

- א. **אם בגפו יבא בגפו יצא** (שמות כא ג). באיזה עונה בשנה היו רגילים להשכיר עבדים ומתי היו רגילים להשכיר שפחות.
- ב. **וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת.** (שמות כא ז) לכאורה איך יתחייב מיתה, ימחול האב ויפטר דהא אמרינן (קידושין לב). האב שמחל על כבודו כבודו מחול. באיזה מקרה אומרים בתוך ברכת המילה את הפסוק **אם לא בריתי יומם וְלִיְלָה חֲקוֹת שְׁמַיִם וְאָרְצוֹ לֹא שְׁמַיִתִי.** (ירמיהו לג כה).
- ג. **אם במחוקת ימצא הגבב וְהָפָה וְנָתַן אִין לוֹ דְמַיִם.** (כב א) מה הטעם שנאמר **אין לו דממים בלשון רבים**. ואילו בפסוק (במדבר לה יט) נאמר **גֹּאֵל הַדָּם** הוא ימית את הרצח נאמר בלשון יחיד וכן בפסוק וְלֹאֲרָץ לֹא יִכְפֹּר לְדָם אֲשֶׁר שָׁפַךְ בָּהּ כִּי אִם בַּדָּם שֹׁפְכוֹ (במדבר לה ג) ולא נאמר דממים בלשון רבים.
- ה. **וְתָרָה אִפִּי וְתִרְגַּמְתִּי אֶתְכֶם בְּתֹרֵב וְהָיָו נְשִׁיכֶם אֶלְמָנוֹת וּבְנֵיכֶם יִתְמָיִם.** (כב ג) מה הטעם שנקט דווקא **בְּתֹרֵב** והרי ישנם ארבע מיתות ב"ד סקילה שריפה הרג וחנק.
- ו. רמז להודש אלול בפרשה.
- ז. **וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת.** (שמות כא ז) מה הטעם שהחמירה התורה במקלל שעונשו בסקילה החמורה, לעומת **מַכֵּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת** (כא טו) שמיתתו רק בחנק.
- ח. **מַעַם מִזְבְּחִי תִקְחֶנּוּ לְמוֹת.** (שמות כא יד) איתא בחז"ל אפילו הלך והחזיק בקרנות המזבח כיואב. טעותו של יואב היתה שלא היה מזבח עולמים וגם שתפס בקרנותיו ואינו קולט אלא גגו. (מכות יב). לכאורה קשה שהרי כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו שנאמר **דִּיכֶם דְמַיִם מְלֹאוּ.** (ישעיהו א טו) וכל שכן בעבודה. איך ייתכן שכהן שהרג את הנפש ימשיך לעבוד בבית המקדש.
- ח. **שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יִרְאֶה כָּל זְכוּרָה אֶת פְּנֵי הָאֱדוֹן יְ-הוָה אֶ-לֹהֵי יִשְׂרָאֵל.** (כג ז) מה הטעם שבפרשת משפטים לא כתוב **וְלֹא יִתְמַד אִישׁ אֶת אֲבִיָּהּ בְּעִלְתָּהּ לְרֵאוֹת אֶת פְּנֵי יְ-הוָה אֶ-לֹהֵיךָ שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה.** (לד כד) כמו בפרשת כי תשא.
- ט. **וְכִי יֵזֶד אִישׁ עַל רֵעֵהוּ לְהַרְגוֹ בְּעֶרְמָה מַעַם מִזְבְּחִי תִקְחֶנּוּ לְמוֹת.** (כא ז) **לְהַרְגוֹ בְּעֶרְמָה** - ועניינו המחשבה הרעה הצפונה בלב, ויהיה המעשה ממנו בערמה. (הכתב והקבלה). איזה טענה יכול היה הרוצח לטעון כדי לפטור את עצמו מעונש מיתה.
- י. **וְכִי יִנְצוּ אֲנָשִׁים וַיִּנְגְפוּ אִשָּׁה הָרָה וַיִּצְאוּ יְלִדֶיהָ וְלֹא יִהְיֶה אִסּוֹן** (שמות כא כב) מה הטעם שנכתב **וַיִּצְאוּ יְלִדֶיהָ בלשון רבים**, וע"פ רוב האישה יולדת ולד אחד.
- כ. **וְהִגִּישׁוּ אֲדָנָיו אֶל הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוּ אֶל הַדֹּלֵת אוֹ אֶל הַמְּזוּזָה וְרִצְעוּ אֲדָנָיו אֶת אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ וְעָבְדוּ לְעֵלָם.** (שמות כא ו) באיזה מקרה עבד עבריי שרוצה להישאר אצל האדון אע"פ שעמד בכל התנאים לא יירצע, ומדוע.
- ל. **וַיֹּאמְרוּ כָּל אֲשֶׁר דָּבַר יְ-הוָה נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע.** (כד ז) בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו שישים ריבוא של מלאכי השרת, וכל אחד ואחד קשרו לו שני כתרים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע. (שבת פח.) לכאורה כיוון שקיבלו הכתרים בזכות שהקדימו הנעשה לנשמע אם כן די בכתר אחד. שהרי לא היתה אלא הקדמה אחת.
- מ. ראייה בפרשה שהמוציא מחברו עליו הראיה, והתובע פותח את דבריו תחילה, ושצריך התובע לילך אחר הנתבע.
- נ. **וְכִי יֵזֶד אִישׁ עַל רֵעֵהוּ לְהַרְגוֹ בְּעֶרְמָה מַעַם מִזְבְּחִי תִקְחֶנּוּ לְמוֹת.** (שמות כא יד) איתא בחז"ל אפילו הלך והחזיק בקרנות המזבח כיואב דכתיב (מלכים א ב) **וַיִּנְסוּ יוֹאָב אֶל אֶחָד יְ-הוָה וַיַּחֲזֹק בַּקְּרָנוֹת הַמִּזְבֵּחַ.** מוציאין אותו משם והורגין אותו. מה הרוויח יואב בזה שהחזיק בקרנות המזבח.
- ס. **שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יִרְאֶה כָּל זְכוּרָה אֶת פְּנֵי הָאֱדוֹן יְ-הוָה.** (כג ז) מי פטור ממצוות עליה לרגל והוא אינו זקן חגיג או חולה.
- ע. **אם עָבַד יָגַח הַשּׂוֹר אוֹ אִמָּה פֶּסֶף שְׁלֹשִׁים שְׁקָלִים יִתֵּן לְאֲדָנָיו וְהַשּׂוֹר יִסְקַל.** (שמות כא לב) מה הטעם שקנסו של העבד הינו שלושים שקלים.
- פ. **וְהִגִּישׁוּ אֲדָנָיו אֶל הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוּ אֶל הַדֹּלֵת אוֹ אֶל הַמְּזוּזָה וְרִצְעוּ אֲדָנָיו אֶת אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ וְעָבְדוּ לְעֵלָם.** (שמות כא ו) מה הטעם שאינו נרצע אלא בדלת ומזווה של שער בית הדין.
- פ. **וְאִם אָמַר יֹאמְרֵי הַעֲבָד אֶתְהַבֵּי אֶת אֲדָנָי אֶת אֲשֶׁתִּי וְאֶת בְּנֵי לֹא אֶצְא תִפְשִׁי.** (שמות כא ה) מה הטעם שנאמר בכפל לשון **אָמַר יֹאמְרֵי**.
- צ. **וְכִשֶּׁר בַּשָּׂדֶה טָרְפָה לֹא תֹאכְלוּ לְכָלִּב תִּשְׁלַכְוּ אֹתוֹ.** (כב ל) איתא בגמרא (בבא בתרא ח.) **רבי פתח אוצרות שלו בשני בצורת לחלק, אמר: יכנסו בעלי מקרא, בעלי משנה, בעלי תלמוד, בעלי הלכה, בעלי הגדה ויקבלו ממני, אבל עמי הארץ אל יכנסו.** דחק ר' יונתן בן עמרם שלא הכירו רבי היטב ונכנס, אמר לו: רבי, פרנסני! אמר לו רבי: בני, קרית במקרא? אמר לו בלשון ענוה: לאו [לא]. שנית? אמר לו: לאו. אמר לו רבי: אם כן, במה (בזכות מה) אפרנסך? אמר לו [לו]: פרנסני ככלב וכעורב שגם הם מקבלים אוכל אף כי אינם לומדים. הסכים רבי ופרנסה [פרנסו אותו]. מה הטעם שאמר לו פרנסני דווקא ככלב וכעורב.
- ק. **וְכִי יִבֶּה אִישׁ אֶת עֵין עֲבָדוֹ אוֹ אֶת עֵין אִמָּתוֹ וְשַׁחְתָּהּ לְחַפְשִׁי יִשְׁלַחנָה מִתַּח עֵינוֹ.** **וְאִם שָׁן עָבְדוֹ אוֹ שָׁן אִמָּתוֹ יִפִּיל לְחַפְשִׁי יִשְׁלַחנָה מִתַּח שָׁנוֹ.** (כא כו-כז). מה הטעם שעבד כנעני יוצא בשן ועין. מה היה הגורם שהביא את העבדות לעולם.
- ר. **וְעָבַדְתֶּם אֶת יְ-הוָה אֶ-לֹהֵיכֶם וּבְרַךְ אֶת לְחֶמְדְּךָ וְאֶת מִימֶיךָ וְהִסְרַתִּי מִתְּלַח מִקְרָבְךָ.** (כג כה) מה הטעם שהתחיל בלשון רבים **וְעָבַדְתֶּם** את יְ-הוָה אֶ-לֹהֵיכֶם והמשיך בלשון יחיד **וּבְרַךְ אֶת לְחֶמְדְּךָ וְאֶת מִימֶיךָ וְהִסְרַתִּי מִתְּלַח מִקְרָבְךָ.**
- ש. **וְכִי יִפְתַּח אִישׁ בּוֹר אוֹ כִּי יִכְרֶה אִישׁ בּוֹר וְלֹא יִכְסֶנוּ** (כא לג) איתא במשנה (בב"ק ה) - אָתְדָּה חוֹפֵר בּוֹר, שִׁיִּים וּמַעְרָה, תְּרִיצִין וְנַעֲיָצִין, חֲטִיב: אִם פֶּן, לְמָה נֶאֱמַר "בוֹר"? מה בור שיש בו פְּדִי לְחֵמִית, עֲשָׂרָה טְפָחִים, אִף פֶּל שֵׁישׁ בּוֹ פְּדִי לְחֵמִית עֲשָׂרָה טְפָחִים. מה ההבדל בין: בור, שִׁיִּים וּמַעְרָה, תְּרִיצִין וְנַעֲיָצִין. ולמה פירט את כולם ולמה דווקא בזה הסדר.
- ת. **וְאֵלֶּה הַמַּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשִׁים לְפָנֶיךָ.** (שמות כא א) מה הטעם שלא מברכים על הדין, לא בעלי הדין ולא הדיינים?

תשובות

- א. **אביב** היו רגילים להשכיר עבדים להרישה זריעה דישא קצירה ולאספת הפירות, **אם בָּנָפוּ יבֵא בָּנָפוּ ר"ת אביב**. ובחודש **תשרי** היו רגילים להשכיר שפחות כי מלאכת השפחה היא מלאכת הפשתן ובאותו הפרק יש ניוץ סירוק וטויה. וכי ימְכַר אִישׁ אֶת בְּתוּלָתוֹ תִּשְׂרִי. (תוספות השלם)
- ב. בזיונו אינו יכול למחול, אע"פ שיכול למחול על כבודו. (משב זקנים) **א"נ** המכה ומקלל אינם חייבים בלא התראה ועדים, משקבלו התראה בעדים שוב אין יכולים למחול. דהיינו מחילתם אינה נחשבת מחילה. (פענח רזא) **א"נ** אחר מיתה קלה. וכתב האבן עזרא גם בלא זכרון השם. *
- ג. גר הנימול – איתא בגמרא (שבת קלו): הַמֵּל אֶת הַגֵּרִים אֹמֵר: "בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הַעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל הַמִּילָה", וְהַמְכַרְךָ אֹמֵר: "אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְמֹול אֶת הַגֵּרִים וְלְהִטִּיף מֵהֶם דָּם בְּרִית, שְׂאִילְמָלָא דָּם בְּרִית לֹא נִתְקַיְּמוּ שְׁמִים וְאַרְצֵי, שְׂנַאָמַר: **אִם לֹא בְּרִיתִי יוֹמָם וְלַיְלָה חֻקוֹת שְׁמִים וְאַרְצֵי לֹא שְׂמַתִּי**. בְּרוּךְ אַתָּה ה' פּוֹרֵת הַבְּרִית"
- ד. דיני שמים טובעים את דמו ודם זרעו, ולא עוד אלא שגובים ממנו אפילו בעד צער הייסורין שגרם לו בשעת הרצח. כדכתיב כי דָּרַשׁ דְּמַיִם אוֹתָם וְזָכַר לֹא שָׂכַח צַעֲקַת עֲנִיִּים [עֲנִיִּים]. (תהלים ט ג). כאן נאמר **אין לו דְּמַיִם** לומר שאין להורגו שום דמים לא בדין למטה ולא בדין למעלה. (אזנים לתורה)
- ה. הרוגי מלכות נכסיהן למלך – לעומת הרוגי בית דין שנכסיהן ליורשיהן. אם כן כשיענשו על ידי המלכות שהוא מרומז בְּתַרְבּוּם חוץ ממה שראש המשפחה מת, תישאר משפחתו ללא רכוש והאלמנה לא תוכל לגבות את כתובתה, נמצא אפוא שהיא לא תוכל להינשא וכמוה גם הבנים, שאף אחד לא ירצה להינשא להם. (משך חכמה)
- ו. **וְאֲשֶׁר לֹא צָדָה וְהָאֵלֵהִים אֵינָה לְיָדוֹ וְשְׂמַתִּי לָהּ מְקוֹם אֲשֶׁר יָנוּס שְׂמָה**. (כא יג) אֵינָה לְיָדוֹ וְשְׂמַתִּי לָהּ ר"ת אלול – השגחתו של הקב"ה מגיעה בדקדוק רב וְהַקְפָּדָה מְזַמְּנָה לְפָנֶיךָ אֶחָד, זֶה שְׂהַרְגָּ בְּמִזִּיד יוֹשֵׁב תַּחַת הַסֶּלֶם, וְזֶה שְׂהַרְגָּ שׁוֹגֵג עוֹלָה בְּסֶלֶם וְנוֹפֵל עַל זֶה שְׂהַרְגָּ בְּמִזִּיד וְהוֹרְגוֹ. בזה כשהאדם מתבונן בהשגחתו יתברך זה יביא את האדם לידי תשובה שלימה, ולכך נרמז בו חודש התשובה חודש אלול. (לחם רב)
- ז. זוכר הוא בשעת הקללה את בוראו בשותפות האב והאם ומתכוון למרוד בכלם, לפי שאינו חייב עד שיקלל בשם ה', לפיכך החמירה בו התורה. וק"ל שלושה שותפים באדם – הקב"ה אביו ואמו (נדה לא). לעומת המצער את אביו ואמו אפשר ששכח את ה' לרגע ולא עלתה על דעתו שגם הוא יתברך משתתף בצער הזה. (אזנים לתורה) **א"נ** לפי שחטא הקללה מצוי יותר לכן החמירו בו יותר וכן החטא גדול יותר שהיא בהזכרת ה' (הרמב"ן) *
- ח. חומרא בעלמא הוא משום שהרג בידיים ואין קטגור נעשה סניגור, וכתבי **בְּפָרְשֵׁיכֶם כְּפִיכֶם אֲעֲלִים עֵינֵי מַכֶּם**. ולעולם לא דחי עבודה. (אמר נועם)
- ח. חטא העגל ושבירת הלוחות גרמו לכן שיכולים האומות לנצח ולשלוט על ישראל. לפני חטא העגל לא היו יראים פן יחמד איש את ארצם. לאחר חטא העגל הוצרך השי"ת להבטיח שע"י מצוות ראייה ברגל לא ינזקו ולא יחמדו איש את ארצם. כדאיתא בגמרא (עירובין נד.) מאי דְּכָתִיב "קָרוֹת עַל הַלּוּחוֹת", אֲלֵמְלִי לֹא נִשְׁתַּבְּרוּ לוחות הָרְאשׁוֹנוֹת, אֵין קָל אוֹמְרָה וְלִשׁוֹן שׁוֹלֵטָת בְּהֵן. (שי לתורה)
- ט. טריפה היה הנרצח עוד לפני מיתתו, או פגוע באחד האיברים החיוניים, שלכאורה ההורג אדם כזה שהוא טריפה אינו נחשב כרוצח, ועל כן הוא פטור מעונש מיתה. קמ"ל שטענה כזו אינה מתקבלת, מפני שהולכים אחר הרוב, ולומדים זאת מהקרבנות שהרי מקריבים קרבנות מבלי לחוש שמא יש בהם מום פנימי ההופך אותם לטריפות. והכי ביאורו – **מַעַם מִזְבְּחֵי** מהקרבנות הקרבים על המזבח תוכיה שטענתו לא מתקבלת לפיכך **תִּקְהַנו לְמוֹת**. (החיד"א בספרו נחל קדומים) *
- י. יציאת מצרים ילדו בני ישראל ששה בכרס אחד – והיה זה **בְּחֻדְשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם** (יט א) ודיבר הכתוב במצוי. (אזנים לתורה)
- כ. כהן עבד עברי שנמכר בגניבתו לא יירצע – מפני שנעשה בעל מום ויפסל לעבודה. (רמב"ם עבדים ג ח) **א"נ** משום דאסור לרבו למסור לו שפחה כנענית. (מהר"י בי רב)
- ל. לימוד כדי לעשות – הינה בחינה אחת, הינה בחינה נוספת של לימוד לשם לימוד. לולא שהיו מקדימים הנעשה לנשמע היה במשמע שמוכנים ללימוד כדי לדעת מה לעשות, עתה שהקדימו הוכיחו שעסק התורה חשוב בעיניהם כערך נעלה, לפיכך זכו בכתר נוסף. (חמדת שלמה)
- מ. **מִי בַעַל דְּבָרִים יִגַּשׁ אֲלֵהֶם**. (שמות כד יז) אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָנִי: מִצִּיּוֹן לְהַמוֹצִיא מִחֲבִירוֹ עֲלֵיו הַרְאָה – שְׂנַאָמַר: "מִי בַעַל דְּבָרִים יִגַּשׁ אֲלֵהֶם" – נְגִישׁ רְאָה אֲלֵיהֶם. (בב"ק מו:) איתא בירושלמי (סנהדרין פ"ג ה"ח) כִּיצַד דִּין, הַדִּינִין יוֹשְׁבֵין וְהַנִּידוּנִין עוֹמְדִין וְהַתּוֹבֵעַ פּוֹתַח בְּדַבְּרֵיוֹ רֵאשׁוֹן, שְׁנַאָמַר **מִי בַעַל דְּבָרִים יִגַּשׁ אֲלֵהֶם**. וכתב בעל העיטור (ערך בירוריו) מנין שהתובע צריך לילך אחר הנתבע שנאמר **מִי בַעַל דְּבָרִים יִגַּשׁ אֲלֵהֶם**. (עבד המלך)
- נ. נכסיו לבניו – אמר מוטב יהרג בב"ד וירשו בניו את נכסיו ולא יהרגו המלך וירשהו המלך, לפי שהרוגי מלכות נכסיהן למלך. *
- ס. סומא באחת מעיניו פטור מעליה לרגל שנאמר (שמות כג יז) **יִרְאָה** יראה כדרך שבא לראות כך בא לראות מה לראות בשתי עיניו אף לראות בשתי עיניו. פרש"י – וקרינן **יִרְאָה** יראה **כָּל זְכוּרָה אֶל פְּנֵי הָאָדָם** דמשמע שהאדם רואה את השכינה יראה כל זכורך את פני האדון משמע שהאדון בא לראותך הקיש הכתוב ראייתך לראייתו. (הגיהג"ב) *
- ע. עיקר עבודתו של העבד היא מגיל עשרים ועד גיל חמישים שנאמר **מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה נִמְעָלָה כָּל יִצְאָ צֶבֶא בְּיִשְׂרָאֵל** (במדבר א ג) וגבי הלויים כתיב **וּמִבֶּן חָמִשִּׁים שָׁנָה יָשׁוּב מֵאֲבָא הַעֲבָדָה וְלֹא יַעֲבֹד עוֹד**. (במדבר ח כה), הרי לכל שיהא שקל. **א"נ** לפי שעבד אתקש לאשה וערך האשה מבת עשרים עד בת ס' שלשים שקלים דכתיב **וְאִם נָקְבָה הוּא וְהָיָה עָרְכָּה שְׁלִשִׁים שְׁקָל**. (ויקרא כד ז) לכן **שְׁלִשִׁים שְׁקָלִים יִתֵּן לְאִדְנֵיו**, וגזירת הכתוב וקנס הוא. (ב"ק מג.) (רבינו אפרים)
- פ. פרום הדבר לעיני כל – שמשעבד עצמו בשביל שפחה כנענית, ושעליו לגמור את עבודתו עד היובל. (חזקוני) וכן כדי שיאמרו לו העוברים ושבים מפני מה אתה משתעבד לזה, והתורה זיכתה לך להיפטר. (ר' טוביה)
- פ. פעמיים עליו לומר **אֶהְבֵּתִי אֶת אֲדֹנָי אֶת אִשְׁתִּי וְאֶת בְּנֵי לֹא אֲצַא חֲפָשִׁי** – בכפל לשון זה עד שיאמר וישנה. ואם אמר פעם אחת אינו נרצע. (מכילתא, רבינו בחיי)
- צ. צאצאיהם מקבלים בזכותם – העורב לא שמע לנה ולמרות זאת קיבל אוכל בתיבה בזכות שצאצאיו יביאו בשר ולחם לאליהו הנביא, הכלבים מקבלים גם עתה טריפות בזכות אבותיהם שלא נבחו במצרים. כוונתו שלמרות שאינני ת"ח בעצמי אני מבקש בזכות אבותיי או בשכר צאצאי. (ר' יוסף זריצקי)
- ק. קללתו של נח גרמה לעבדות שנאמר **עֲבָד עַבְדִּים יִהְיֶה לְאֻחֵיו**. (בראשית ט כה), והנה חטאו של חם היה בראיה דכתיב **וַיֵּרָא חָם אֲבִי כְנַעַן** (שם ט כב) וגם בשינוי דכתיב **וַיִּגַּד לְשָׂנֵי אֻחֵיו**, שהדיבור נגמר ונחתך בשיניים, לכך נתקלל על ידי נח שיהא לעבד, לפיכך אם מוציאים לו שן ועין מתכפר לו חטאו שחטא בהם ויוצא חופשי על ידיהם. (ויאמר אברהם)
- ר. רבים המתקבצים להתפלל בעבודת השם היא טובה ומתקבלת יותר שנאמר **הֵן אֵל כְּפִיר וְלֹא יִמָּאָס** (איוב לו ה) אבל בענייני אכילה טוב יותר כשאוכל כל אחד פתו לבדו. (כלי יקר) **א"נ** לפי שתפלת רבים שאינה נמאסת. ואמר **וַבִּרְדָּ אֶת לְחֶמְדָּה** לשון יחיד דלכל אחד ואחד מברך לפי עניינו. (אוה"ח) *
- ש. שתיה מיועד הבור והוא עגול כדי שיוכל לשתות מכל צד. שיה – לכבס כסותו, לכך הוא ארוך שהארוך יפה לכיבוס, שצריך להוליך ולהביא את הבגד כדרך הכובסין. מערה היא לרחיצה והיא מקורה וכן בכל הטבילות שנינו בהן מערה. (שבת פכ"ב מ"ה) אליהו רבא מסכת מקואות פ"א מ"ד להגר"א) חריצין – רחבים ומרובעים כמערה, אלא שאינן מקורין, נעיצין – קצרין מלמטה ורחבים מלמעלה. ולא זו אף זו קתני. לא זו בור שהוא עגול דאית ביה הבלא, אלא אף שיה דארוך נמי אית ביה הבלא. וכן אף מערה אע"פ שהיא מרובעת. ואף חריצין שאינן מקורין. ואף נעיצין דרויח מעילאי טפי מתתאי אימא בעשרה לית ביה הבלא, קמ"ל. (בב"ק ה ה – ר עובדיה מברטנורא)
- ת. תלוי בדעת אחרים – שאם נתפשרו בעלי הדין ומחלו זה לזה, הרי לא צריכים הדיינים לפסוק הדין. (כנה"ג חו"מ סימן א) **ועוד** שמא לא יקבלו עליהם בעלי הדין את דעתם. *

מקורות / חידודון *

ב. תרגום יונתן - ודינלוט לאבוי ולאמיה בשמא מפרשא אתקטלא תקטיל פאטלות אבנין. מאחר וקלל בשם המפורש עונשו חמור יותר, גם אם האב מחל על כבוד עצמו, על חילול השם אינו ראוי למחול.

ז. כתב הגר"א על הפסוק (משלי יח ה) דברי נרנן כמתלהמים והם ירדו תדרי בטון. - הדיבור קשה יותר לאדם מהכאה, לפי שהכאה אינה אלא בגוף, וזה יורד לנפש, ועוד שהכאה תתרפא, אבל הדיבור לא יתרפא.

ט. אם הרוצה יטען להגנתו שנולד במזל מאדים ויש לו נטיה טבעית לשפיכות דמים, על זה אומר הכתוב מעם מזבחי תקהנו למוות, שהמזבח מוכיח שמגיע לו עונש מיתה לפי שהיה בידו לשנות את מזלו על ידי שיהיה מזובחי זבח, דאיתא בגמרא (שבת קנו.) מי שנולד במזל מאדים יהיה שופך מים, ותקנתו שהיה שוחט או מוהל. (ר' יוסף זריצקי)

ל. פאו שושים רבוא של מלאכי השרת, לכל אחד ואחד מישראל קשרו לו שני כתרים. יש להקשות למה בהנחת הכתרים הספיק מלאך אחד לשני כתרים, ובנטילתם הוצרך לכל כתר מלאך אחד? ונראה לי בס"ד כי בהנחתם הביאום מלאכי השרת שהם מסטרא דימינא, וכל ימין כחו חזק שיוכל מלאך אחד לסבול שני כתרים בידו, אבל בנטילה שהוא מלאך אחד לסבול שני כתרים בידו, לכך אחז ב' כתרים בשתי ידיו, אבל מלאך הדין אין פועל דין בימינו אלא רק בשמאלו, לכך נטל כתר אחד בשמאלו דווקא. או יובן בס"ד דאמר רבותינו ז"ל בחטא העגל נפגם הכתר שהוא כנגד נעשה' בלבד, אבל כתר שכנגד נעשה' לא נפגם, לכך נאמר ששם ישרא' כל יום, שנשתמשו בלשון נשמע וכנוצר במדרש, ועיין שלמי ציבור. והנה ידוע דאין מלאך אחד עושה שתי שליחות, ולכן בהנחת הכתרים אף על פי שהם שני כתרים נחשבים לאחד כי אין נפרד ביניהם, והספיק לשניהם מלאך אחד שזה נחשב שליחות אחת, אך בנטילתם שכבר נפגם כתר שכנגד נעשה, אז נעשה הפרש בין שני הכתרים ולא נחשבו דבר אחד, ולכן גם השליחות נפרדה שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות, וצריך השתא לכל כתר מלאך אחד. וכתבו התוספות הכתרים של הוד היו, והנה הוד עם האותיות עולה י"ח [18], וב' פעמים י"ח עולה מספר אהל [36], לכך כתיב (שמות לג, ז) ומשה יקח את האהל, גם נקראים שמחת עולם כי הכתרים באו להם מכח חכמה היא התורה, וב' פעמים חכמה [73] עולה מספר עולם [146], ולזה אומר (ישעיהו לה, י) ושמחת עולם על ראשם, והמאמר הזה שאמר בןשען שהקדימו וכו' פרשתי בס"ד בדרוש שבת כלה של שנת תרנ"א פירוש נכון בעוזה"ל. (בן יהוידע - שבת פח.)

לכאורה קשה כיון שחזרו בתשובה לאחר חטא העגל למה לא הוחזרו להם הכתרים? אלא בחטא העגל נתברר למפרע כי הקבלה של נעשה ונשמע לא היתה קבלה אמיתית במלוואה. (משלחן גבוה בשם ר' ישראל מסלנט)

נעשה ונשמע בגימטריא מאה ועשרים ריבוא (891) (שפתי כהן) נעשה ונשמע בגימטריא יציאת מצרים (891), לפי שכל תכלית הוצאתם ממצרים היתה כדי שיקבלו ישראל את התורה. (אמרי חיים)

נ. בשלמא למ"ד נכסים למלך. תימה דבסוף הגולין (מכות דף יב.) משמע דברח לפי שהיה סבור דמזבח קולט דאמר שלשה טעיות טעה יואב וי"ל דלהמלט אי אפשר דיכולין לשומרו שלא יברח וימות ברעב ולא נתכוון אלא להוריש נכסיו לבניו ובירושלמי איכא פלוגתא דאמוראי דאיכא מ"ד סבור היה יואב דקרנותיו של מזבח היו קולטין ואין לך קולט אלא גגו של בית עולמים אבל של שילה אינו קולט ואיכא מאן דאמר מאן דכתיב ביה (שמואל ב כג ה) תחקמני ראש השלשי היה טועה? אלא לסנהדרין ברח אמר מוטב יהרג בב"ד וירשו בניו את נכסיו ואל יהרגוהו המלך וירשהו המלך. (תוספות - סנהדרין מח:)

תימה היאך תפס יואב במזבח, וכי לא היה יודע הפסוק מעם מזבחי תקהנו למוות? וי"ל דקבל קללות של דוד זב ומצורע, אמר לא אצא עד שיתיר לי הקללות (מושב זקנים)

ס. חובת הבאת עולת ראייה מוטלת רק על הגברים, כפי שנאמר יראה פל זכורף, אך הנשים פטורות. לדעת התלמוד הירושלמי אף שנשים פטורות מקורבן עולת ראייה הם חייבות לבוא למקדש ולהיראות שם לפני ה'; אך הראשונים הכריעו כדעת התלמוד הבבלי, שנשים פטורות גם מביאה למקדש. (הגיגה ד.) קטנים שלא הגיעו לגיל חיוב במצוות, פטורים מן המצווה מן התורה, אך חכמים תקנו שאף הם חייבים, אלא שנחלקו מאיזה גיל הם חייבים: לדעת בית שמאי, כל ילד שיכול לרכוב על כתפי אביו ולעלות עמו מירושלים להר הבית, חייב במצווה זו. ואילו לדעת בית הלל שהלכה כמותם, רק ילד שיכול לאחוז בידו של אביו ולעלות עמו מירושלים להר הבית חייב במצווה. יש הסוברים שקטן החייב בראייה חייב גם להביא קרבן ראייה, ויש הסוברים שקטן מחויב רק להגיע לעזרה, אך אינו מחויב להביא קרבן.

צ. ככלב וכעורב - שחם הקב"ה עליהם (שבת קנה:): שנאמר ידע צדיק דין דלים (משלי כ"ט:ז) לפי שהכלב מזונותיו מועטין לפיכך שוהה אכילתו במעיו שלשת ימים וגבי עורב כתיב לבני ערב אשר יקראו. (תהילים קמ"ט:ט) לפי שהעורב אכזרי על בניו והקב"ה מזמין להן יתושין מתוך צואתם ואוכלין. (פרש"י שם) פרנסני פקלב - נראה לי בס"ד רמז לו בזה הדכלים בשביל שעשו טובה לישראל ביציאתם ממצרים שלא נבחו דכתיב ולכל בני ישראל לא יתרוי פלב לשנו (שמות יא, ז) נתן להם שכר שצוה על הנבילה ללכלב משלכון אתו (שמות כב, ל) וכמו שאמרו רבותינו ז"ל (מכילתא משפטים פרשה כ) וגם עמי ארצות אף על פי שאינם ראויים ראוי שיפרנסם בשביל שמגיע מהם טובה לישראל בקבלת התפילות כמו שאמרו רבותינו ז"ל (כריתות ו:) כל תפלה שאין בה מפושעי ישראל אינה מקובלת, שהוא כדוגמת החלבנה שריחה רע ומנאה הכתוב עם סממני הקטורת. (בן יהוידע שם)

ר. תנאי נמי ה'י, רבי נתן אומר: מנין שאין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלתן של רבים שנואמר: הן אל כביר ולא ימאס, וכתיב: פדה בשלום נפשי מקרב לי וגו', אמר הקדוש ברוך הוא: פל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומתפלל עם הצבור - מעלה אני עליו כאילו פדאני, לי ולבני, מבין אומות העולם. (ברכות ה.) בן יהוידע - ונראה לי בס"ד תורה חסדים תפלה ר"ת תחת והם קיום העולם, וז"ש (דברים לג. כז) מעלה אלהי קדם ומתחת זלעת עולם, כי מהם יהיה זרועות לקיים העולם ולשאת אותו. ובה יובן אפי' בעתה אחישנה ר"ת בזכות תפלה עם הציבור אחישנה. ודוק.

כלי יקר - התחיל בלשון רבים וסיים בלשון יחיד לפי שכל ישראל ערבים זה בעד זה ולא יברך ה' לחם של כל יחיד ויחיד עד אשר יהיו עובדי ה' רבים ויעבדוהו כל זרע יעקב כאחד אז יבורך לחמו של כל אחד ואחד וי"א שעבודת ה' טוב יותר כשרבים מתקבצים להתפלל כי הן אל כביר לא ימאס. אבל בענייני אכילה טוב יותר כשאוכל כל אחד פתו לבדו. ולפי שרוב החולאים באים ע"י המאכלים שמבחוץ, או ע"י התגברות היסודות זה על זה מבפנים, ע"כ אמר וברך את לחמך ואת מימך וחסרתי מחלה מקרבך.

כתב סופר - יש חולי הגוף ויש חולי הנפש, חולי הגוף יתרפא על ידי סמים (תרופות) ורופאים מומחים שלוחי ה', וחולי זה ניכר על ידי הדופק, אבל חולי הנפש מי ירפא אם לא האדם בעצמו שרוצה לעמוד נגד תאוות לבו ולהכין עצמו לכך אז ה' עוזר לו, ואילו רופא חנם ית"ש עוזר ומושיע מי יוכל לו. נעבדך את ה' - הנה אף להיכם וברך את לחמך ואת מימך דיתן לו ה' הכנת מזונותיו, וחסרתי מחלה מקרבך היא חולי הנפש שאין ניכרת לחולה עצמו, וה' יודע דכאשר יהיה רצון האדם לרפאות נפשו ירפאהו ה' ויסיר חולי שבקרבו, לא יהיה מעיק ומניעה וגם אויביו ישלימו עמו.

ת. איתא בגמרא (כתובות מ.) שלמרות שברך כלל מצוות עשה דוחה לא תעשה, אבל אם מצוות תלויה העשה תלויה ברצונו של אדם - אז אין אומרים שהיא דוחה לא תעשה, כי אותו אדם יכול לוותר על רצונו וממילא יתברר שאין כלל מצוות עשה. מכאן למד הר"י בן פלט (בתשובת הרשב"א ח"א סימן יח) שכל מצווה שתלויה ברצונו של אנשים אחרים נחשבת עקורה ואין מברכים עליה, וזאת הסיבה שלא מברכים על: ביקור חולים, נישואין אבילים, הבאת שלום בין אדם לחברו, כיבוד אב ואם, עמידה בפני רבו, כי כל המצוות הללו תלויות ברצונו של אנשים אחרים, ובידם לעקור את המצווה. לפי דבריו גם אין מברכים על מצווה שמסורה לבית דין, כגון עשיית הדינים, שמא לא יקבלו עליהם בעלי הדין את דעתם.

שבעים פנים לתורה, לעיתים תהיה יותר מתשובה אחת
התשובות אינם להלכה למעשה, הערות והארות יתקבלו בברכה
לעילוי נשמת הרב חפץ בן אסתר זצ"ל
ramnadlan018@gmail.com לקבלת העלון במייל נא לפנות לכתובת